

Három nemzedék

A keramikus Gorkák

■ A 20. századi magyar keramikusdinasztia a Gorka. Gorka Géza (1894–1971), Gorka Lívía (1925–2011), Gorka-Focht Géza (1952) – apa, lánya és az unoka.

A különböző nemzedékekhez és társadalmi-történelmi korokhoz tartozó család mindenkor új művészeti stílust és életstílust teremtett. Nem nagyképűség volt, amikor pályája derekán Gorka Géza kijelentette: „a közönség majd azt fogja akarni, amit én csinálok”.

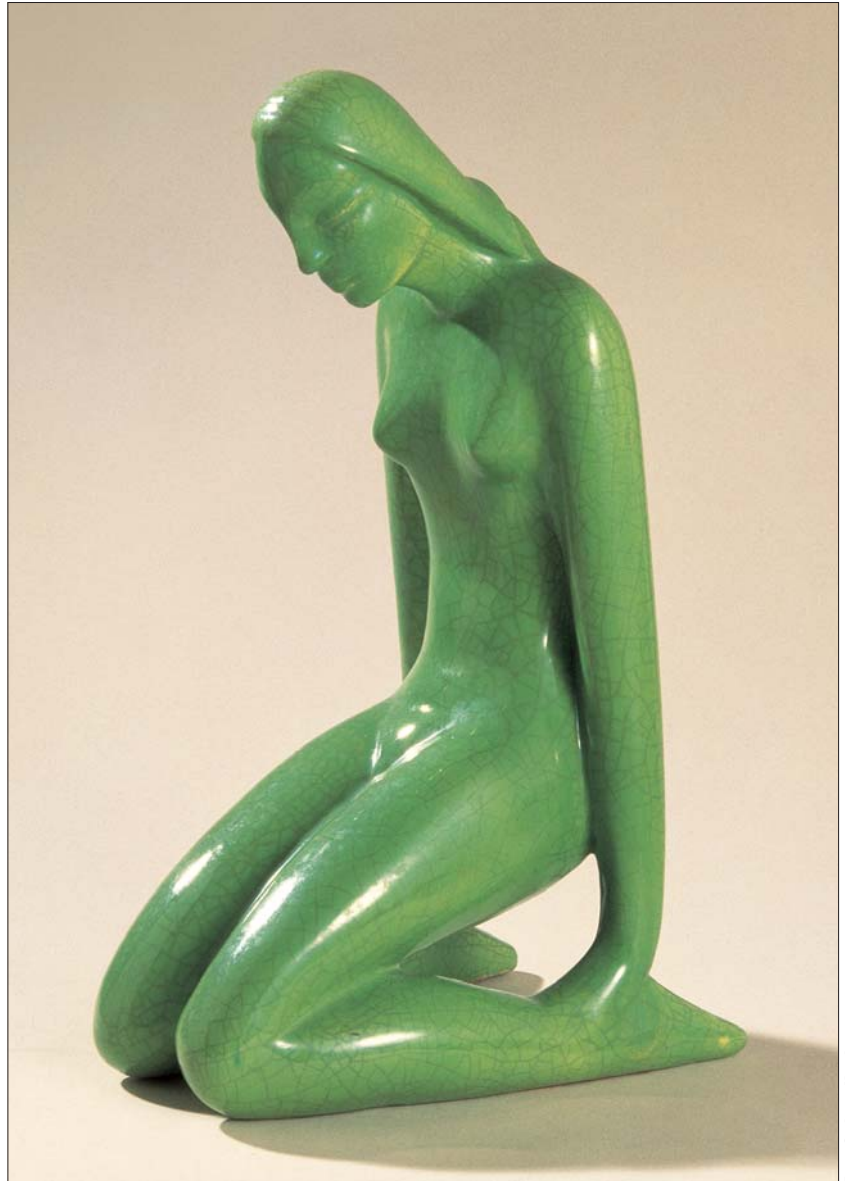
A kerámiáik – apáé és lányáé – nem a közízlést szolgálták ki, hanem a mindennapi tárgy-kultúra, a lakásberendezések, az otthon világát befolyásolták a harmincastól a hetvenes-nyolcvanas évekig. A szocialista kultúra „ízlés”-világában Gorka Géza és Gorka Lívía tiszta formájú, kellemes arányú és felületű, harmonizáló színekkel díszített tárgyai egyszerre jelentették a funkcionális használhatóságot és az elérhetetlen modernséget.

A budapesti és a vidéki városok lakásainak szinte mindegyikében megtalálható volt – s bármilyen furcsán hangzik ma már –, a „gulyáskommunizmus” szabadság-státus szimbólumai közé tartozott a Képcsarnok Vállalat címkéjével ellátott, sajátos sárga, narancs, fekete, fehér vonalakkal, vagy repedezett mázzal díszített jellegzetes Gorka-váza, -tál, -hamutartó.

Gorka Géza dekoratív lakásdíszei mindig a célszerűséget, a felhasználhatóságot sugallták; helyüket magától értetődő természetességgel megtalálták a két világháború közötti polgári lakásbelsőben. Egyedi, repesztett mázas, vagy a habán kerámiák igézetében készült, vagy az állatmotívumokkal, rákokkal, halak-

Gorka Géza: Térdeplő nőalak, kerámiaplasztika / Géza Gorka: Kneeling Woman Figure. Ceramics small sculpture

[1932–1935] cserép, kézzel formába préselt, mintázott, almazöld, repesztett mázas, színezett (Bídtel-máz), jelzett, magasság: 35 cm (magántulajdon) / pottery, hand moulded, patterned, with apple green crackle glaze, coloured (Bídtel-glaze), signed, height: 35 cm (private collection)

Fotó: Szelényi Károly

Gorka Géza: Fedeles edény, rókafigurával / Géza Gorka: Lidded vessel with fox figure

[1931–1935] cserép, korongolt, mintázott, „tomaten”-piros mázas (Bidtel-máz), jelzett, magasság: 36,5 cm, talp Ø: 10,7 cm (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / pottery, wheeled, patterned, with tomato red glaze (Bidtel-glaze), signed, height: 36,5 cm, base Ø: 10,7 cm (Museum of Applied Arts, Budapest)

Gorka Lívia: Kék szárny / Lívia Gorka: Blue Wing

[1987] magas hőfokon égetett szemcsés kőagyag, jelzés nélkül, magasság: 49 cm (magántulajdon) / high-fire granulated stoneware, no mark, height: 49 cm (private collection)

Fotó: Szelényi Károly

kal, szarvasokkal díszített munkáival számos hazai és nemzetközi díjat nyert el (1933, 1936: Milánói Iparművészeti Világkiállítás; 1934, 1958: brüsszeli, 1937: párizsi, 1939: New York-i világkiállítások). 1935-ben a bécsi Hagenbund művészcsoporthoz kiállítóhelyiségében rendezett tárlaton, 1936-ban balti-tengeri országok fővárosaiban (Riga, Tallinn, Helsinki) állította ki

Fotó: Szelényi Károly

műveit. 1959-ben Faenzában és 1962-ben Prágában aratott sikert. A kor más híres keramikusai közül (Jakó Géza, Borséky Frigyes, Gádor István) határozottan kivált sajátosan egyéni vonást képviselő stílusával.

Pályáját Badár Balázs mezőtúri műhelyében kezdte, ahol az alföldi népi fazekasságot, a korongolást, a hagyományos égetést sajátította el. Az „inas”-évei utáni németországi vándorútja (1919–1921) felért Kassák Lajos Párizsba gyaloglásával. Karlsruheban a Grossherzogliche Majolika Manufacturnál, Max Laeugernél, valamint Leutkirchenben, Paul Mann-nál tanult.

De Gorka Livia visszaemlékezései szerint nem ők, hanem sokkal inkább George Eumorfopoulos görög magányújtó kollekciókatalógusa hatott rá.

Hazatérve Nógrádverőcén (ma Verőce) telepedett le, megnősült. A Flóris bankház megbízásából létrehozta a Keramos Rt.-t, ahol vezető tervezőként dolgozott (1923–1927). Az üzem tulajdonosváltása után kilépett a cégből, és megalapította saját üzemét (1928–1946). A saját készítésű agyagmasszák és mázak előállítására céljából ekkor vett magánórákat az Iparművészeti Iskola agyagipari szakán tanító Jakó Gézától.

Fotó: Szelényi Károly

**Gorka Livia: Madarat
mintázó füles váza /
Livia Gorka:**

Bird-shape eared vase
[cca. 1958] kézzel
formázott, írókázott,
mázás kerámia,
jelzett, magasság:
22 cm (magán-
tulajdon) / hand-
formed, written,
glazed pottery, signed,
height: 22 cm (private
collection)

Fotó: Szelenyi Károly

Gorka Livia: Kaspó narancs alapú fehér madarakkal / Livia Gorka: Plant holder with white birds on orange base

[cca. 1957] korongozott, írókázott, mázas kerámia, jelzett (magántulajdon) / wheeled, written, glazed pottery, signed (private collection) [17 x Ø 18 cm]

Gorka Livia: Váza halakkal / Livia Gorka: Vase with fish

[cca. 1957] korongozott, írókázott, mázas kerámia, jelzett (magántulajdon) / wheeled, written, glazed pottery, signed (private collection) [25,5 x Ø 17 cm]

Gorka Livia: Kaspó zöld alapon stilizált figurákkal / Livia Gorka: Plant holder with stylized figures on green base

[cca. 1957] korongozott, festett, mázas kerámia, jelzett (magántulajdon) / wheeled, painted, glazed pottery, signed (private collection) [14,5 x Ø 18 cm]

1946-tól együtt dolgozott Zsolnay-Mattyasovszky Lászlóval, akivel Herenden korongolt porcelánnal, Pécsen eozinnal kísérleteztek 1948-ig, az államosításig. A kényszerítések ellenére sem adta fel önállóságát; műhelyét megtartva dolgozott tovább.

Munkáiban egységesítette a magyar népművészetet és a világ agyag- és porcelánművességének formakincsét. A habán jellegű, repesztett mázas kerámiáival a

New York-i világkiállításon különdíjat nyert. Hihetetlen fantáziával születtek a keze alól kikerült munkák, így a harmincas években készült art deco figurás sorozat. Az új stílus formavilágához kísérletező kedve, a modernizmus kihívásai vezették. „[A] húszas-harmincas évek fordulóján már nem csak a nyugat-európai, hanem az amerikai ízlés befolyásával is szembe kellett nézni. Magyarország ébredező érdeklődése kíváncsian

fordult az új könyvek, filmek világa felé. A [...] filmek mozivásznon képei szinte sugallták a civilizáció valamennyi kényelmét. Az addigi értékrenden alapuló stílus szelektív egysége helyett egy rövid lejáratú értékszemlélet nyert teret.” (Gorka Livia visszaemlékezése. Gorka Géza életmű-kiállításának katalógusa, 1994. 9. o.)

Gorka Géza egész életében kísérletezett a kerámia-alapanyagokkal és -mázakkal, az égetési hőfokokkal.

Egy személyben volt tervezőművész, kivitelező, kézműves és technológus. Mindehhez hatalmas művészi tehetség, és nemkülönben menedzselési (műhelyvezetés, eladás, értékesítés, kiállítások) képesség járult. 1938-ban, az Első Magyar Országos Iparművészeti Tárlat alkalmával rendezett Országos Magyar Iparművészeti Kongresszuson Gorka Géza *Külföldi kereskedelmi kapcsolatok* címmel tett javaslatot.

Fotó: Szelényi Károly

Gorka Livia: Füles váza fekete alapon spirális mintával / Livia Gorka: Eared vase with spiral pattern on black base [cca. 1958] kézzel formázott, írókázott, mázas kerámia, jelzett (Ernst Galéria, Budapest) / hand-formed, written, glazed pottery, signed (Ernst Gallery, Budapest) [23,5 x Ø 26,5 cm]

**Gorka Livia: Női alak /
Livia Gorka:
Woman figure**

[cca. 1950] kézzel
formázott mázas
kerámia, jelzés nélkül,
magasság: 50,5 cm
(Iparművészeti
Múzeum, Budapest) /
hand-formed glazed
pottery, no mark,
height: 50,5 cm
(Museum of Applied
Arts, Budapest)

Fotó: Szelényi Károly

1994-ben, születésének századik évfordulója alkalmából az Iparművészeti Múzeumban rendezett életmű-kiállítás nyújtott először átfogó és pontos képet művészetéről. A bemutatott 236 darab műtárgy pontos meghatározásában Gorka Livia volt a rendezők segítségére. Az F. Szelényi Ház és az Iparművészeti Múzeum együttműködésével megjelent katalógus egyik

nagy értéke Gorka Líviának *Oszttható vagy osztthatatlan* című bevezetője. Az írást tulajdonképpen egyedüli forrásközlésnek kell tekintenünk, mivel 1945-ben a nógrádverőcei házukba beszállásolt százötven orosz katona szinte mindent megsemmisített. (A verőcei Gorka Kerámiamúzeum – mai nevén Gorka Kerámia Kiállítás, a szentendrei Ferenczy Múzeum tagintézménye – tárlatán látható színes cseréptöredékekből összeállított falikép ennek az emléke.) A család- és kordokumentum említi a barátok nevét (Ascher Oszkár, Szerb Antal, Pátzay Pál, Sárközi György, Fáy Dezső, Meszlényi Róbert, Giergl Kálmán, Lyka Károly, Baktay Ervin, Rácz Aladár, Kodolányi János, Borsos Miklós és mások), valamint az ifjú népi írókkal, de a nyugatosokkal való közeli kapcsolatát is. Kevésbé ismert, hogy Gorka Géza együtt járta a vidéket a népdalgyűjtőkkel. Magnófelvételeinek (tudjuk, hogy több tekercs is készült!) sorsa, sajnos, ismeretlen.

Kollányi Ágostonnal 1962-ben *Földből és tűzből* címmel készítették közös filmet.

Gorka Livia *Oszttható vagy osztthatatlan* írása tükrözi azt a szellemi közeget, amelyben ő is felnőtt. Apja nem vetélytársa, hanem tanára, mestere, példaképe volt. „*Legendás anyagismerettel rendelkezett. Felbalmozott tapasztalattal és intuícióval dolgozott. A kezében volt minden. Csak következtetni tudtam munkamódszerére. Nem tudott didaktikusan tanítani, de rengeteget lehetett tanulni tőle. Elméleti és gyakorlati tanítása összefüggött a világ összes tájának kánonjával.*” (13. o.)

Apja nyomdokaiba nemcsak az azonos mesterség címén lépett *Gorka Livia*. A mesterség mellett az azonos szellemi érdeklődés, világnézeti, művészi szabadság, kísérletező, felfedező mentalitás vezette erre az útra: először párhuzamosan haladt apjával, majd 1960-tól teljesen függetlenedett tőle. Apja „*eddig jutottam – innen menj tovább*” szavait követve, a kerámiától eljutott a keramikus anyagával, az agyaggal dolgozó szobrászművészig.

Ezt a fejlődési ívet mutatta be a 2010-ben, Gorka Livia születésének nyolcvanötödik évfordulója alkalmából rendezett életmű-kiállítás. Az időben egymástól nagyon távol, az 1994-ben bemutatott Gorka Géza-tárlat és a 2010-ben a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban nyílt Gorka Livia-ki-

állítás lehetőséget adott a két pálya azonosságainak, átfedéseinek és különbözőségeinek a megismerésére. Például több korai, az ötvenes években készült kerámia esetében zavarba ejtő volt a Gorkák közötti hasonlóság – és joggal felmerülhetett a kérdés: a verőcei műhelyben apja mellett dolgozó Livia mennyiben készítette és díszítette mestere instrukciói után a kerámiákat, vagy éppen: mennyiben hatott ő Gorka Géza művészetére. Gondoljunk itt az ötvenes évek újfajta modernizmusára, az új formákra, dekorációs vonal- és színhasználatra, vagy akár a népművészetből átvett írókás díszítésre.

1994-ben, Verőcén, a Gorka-múzeumban a százéves évforduló kapcsán, a *Három nemzedék – Gorka Géza, Gorka Livia és Focht Géza keramikusok* címmel nyílt közös kiállítás katalógusában jelent meg Gorka Livia *Önmagáról* című írása, amely a „tér-idő” tengelyére fűzte fel az apjával, Verőcével, a természettel, a szakmával, a kerámiával való kapcsolatát. (A magyar és angol nyelvű katalógust az F. Szelényi Ház adta ki.)

Az *Önmagáról* első sorainak hangneme jól érzékelteti a művész rendkívül határozott egyéniségét:

„Az agyagművesség valóban istenes mesterség. Művelőjének el kell fogadnia a törvényeket. De nem a paragrafusokat.

Nem végeztem főiskolát.

Beleszülettem egy állandóan mozgásban lévő életformába, mely szakma is volt, de főképp életforma. [...] a szakmához tartozónak érzem magam. Nem kívülállóként, hanem különállóként.”

Az életrajzi és bibliográfiai hivatkozásokkal ellátott vallomás teljes szövege bekerült a 2010-ben rendezett kiállítást kísérő monográfiába is. (Kiadó: Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum. Szöveg: Szabó Lilla, Kollin András, fotó: Szelényi Károly. A kiállításon bemutatott 155 alkotás műtárgyjejegyzékét tartalmazza a kötet. Itt jegyezném meg: fontos lenne, ha pályázati támogatás segítségével a verőcei Gorka-múzeumba kerülne a Szelényi Károly fotóművész által készített irászsámú, értékes Gorka-fotóanyag.)

Ebben az írásában említi a művész, Kyllikki Salmenhaarát, a neves finn keramikusművészt. *„Vele beszéltem először a magas hőfokról, az agyag és a máz kap-*

Fotó: Szelényi Károly

csolatáról. A benne vagy rajta megbúvó vagy rejtőzködő, árnyalt különbségekről. Örökös, vége nem látható kísérletezésekbe kezdtem. Ekkor jött el a »tovább« ideje. Nem tudom – de akkor már tudtam –, miért és hogyan mertem a vasat az agyaggal együtt égetni, hiszen a tűzben való mozgásuk a szakadásig eltérő. Soba nem látott, nem tanult munkamódszert alakítottam ki, amibe mentalitásomon kívül, nem volt semmi támpontom.”

Kyllikki Salmenhaarával 1959-ben, a gmundeni Első Nemzetközi Kerámiakiállításon találkozott. A finn iparművészeti főiskola tanárához, a helsinki Arabia gyár tervezőjéhez ettől kezdve egy életre szóló barátság fűzte. Személyesen is járt nála Finnországban, és valószínű, hogy vele, vagy az ő biztatására járt Gorka Livia Izlandon is.

A magas hőfokon (1200–1280 Celsius-fok) való égetés, a különböző, saját készítésű samottos agyag alapanyagok, mázak, oxidkeverék-kísérletek messzire elvezették a kerámia addig „megszokott” tárgyi, használhatósági világából és világától. Munkáinak alapanyagával egyre inkább mint szobrászati anyaggal kezdett el dolgozni. A földből vett agyag, s magának a természetnek az állandó megfigyelése inspirálta. Az írásaiban tükröződő filozófiai gondolkodásából, de főként magukból az alkotásokból érzékeljük szobrászművészi létét, nagyságát.

Hogy milyen fokig ihlette magával az agyaggal való

Gorka Livia: Világos falilap / Livia Gorka: Light Mural

[cca. 1978] magas hőfokon égetett kőagyag, jelzett (Ferenczy Múzeum – Gorka Kerámia Kiállítás, Verőce) / high-fire stoneware, signed (Ferenczy Museum – Gorka Ceramics Exhibition, Verőce) [72x81 cm]

Gorka Livia:
Falitalál kakassal /

Livia Gorka:
Wall plate with cock

[cca. 1957]

*korongozott, írókázott,
mázás kerámia,
jelzett (Ernst Galéria,
Budapest) / wheeled,
written, glazed
pottery, signed (Ernst
Gallery, Budapest)*
[Ø 24 cm]

Fotó: Széleányi Károly

munka, arról az 1979-ben a *Corvina Műterem* sorozatban megjelent Gorka Livia-művészeti kiadvány *Vallomás* című fejezetéből idézünk. „Kézbe vebettem a tárgyat és a struktúráján érzékelni tudtam a különbséget a majolika és a kőagyag között – még ha látszólag azonosak is. Ha figyelünk, érezni lehet a rétegek egységes biro-

dalmát, a magas hőfokon való együtszületést. Akár egy simára kopott kavics esetében. A sima kavics kézbe véve átveszi a tenyér melegét. Érzem, hogy újra kapcsolatban vagyok a természettel. El sem váltam tőle. Kiszűrve a feleslegest, segít találkozni önmagammal.” (39. o.) A kiadványhoz a barátja, Balla Demeter által készített fotók

is sugallják a samottosagyag művek szobor voltát (*Androméda*, 1972; *Napkelte*, 1972; *Kapu*, 1974; *Három nő*, 1974; *Kagyló*, 1974; *Föld*, 1975; *Hasadás*, 1974; *Szárnyaló madarak*, kőagyag, 1976, a washingtoni magyar nagykövetségre készült plasztika vázlata; stb.)

A keramikumművész szobrászat felé fejlődését Boros Miklóssal való barátságuk is befolyásolta. Feltétlenül kölcsönösen inspirálták egymás művészetét.

2011-ben a helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központban nyílt *Három generáció – A keramikus Gorkák* címmel tárlat. A kiállítás megrendezése lehetőséget adott Kyllikki Salmenhaara (1915–1981) művészetének és az Arabia gyár produktumainak a közelebbi megismerésére. Látni és tapasztalni lehetett azt a hatást, amit a finn kerámia megújítása gyakorolt Gorka Líviára. Salmenhaara nagyméretű, tömbszerűen formált kerámiái a primitív népek ősi művészetének és a természet elmélyült figyelése nyomán születtek meg. Hasonló világlátásuk, művészetszemléletük, az anyaggal való bátor és új kísérletezéseik, valamint alkotásaik magas színvonala a két keramikus művészete közötti nagyszerű kapcsolatot jelzi.

A helsinki Designmuseo és az Arabia gyár múzeumának vezetője, látván a Gorka-kerámiákat, érdeklődést mutatott. Sajnos, folytatása nem volt a kapcsolat-felvételnek.

A Gorkák és Gorka Lívia művészetének ismeretében határozott véleményem, hogy fontos lenne kezdeményezni egy közös Gorka Lívia–Kyllikki Salmenhaara-kiállítást, itthon és Finnországban. Ez a magyar kerámia nemzetközi szinten való megjelenését is erősítené.

2011 elején dokumentumfilm-felvétel készült Gorka Lívia Tapolca melletti, diszeli otthonában (A művésszel Zajti Ferenc, Zajti Gábor és e sorok írója beszélgetett.) A keramikumművész utolsó, megrázó mélységű vallomása az ars poeticájáról, az életről, a sajátos világnézetéről, a világegyetem egységéről, Verőcéről, a világháború alatti Budapestről, a barátairól, a szakmáról szólt. (A dokumentumfilm, egyelőre, még nem készült el.)

1994-ben, a verőcei *Három nemzedék* című kiállításon mutatkozott be *Gorka-Focht Géza*.

A hazai iparművészeti életben kissé kívülállóként

dolgozó Gorka-Focht Géza tanulmányait Németországban, Walter Gebauer mesternél, majd a bécsi Iparművészeti Főiskolán végezte. Művészi szemlélete és technikája alapján elődjeinek követője. Az anyag-, máz- és hőfokkísérletek hozzájuk hasonlóan izgatják és foglalkoztatják.

Érdekesen „osztozott” a neki jutó örökségen: visszatért nagyapja korongolási technikájához. Bár csodálta és elismerte anyja kézzel gyúrt, szabadon felépített plasztikáit, ő kizárólag korongol. Szintén nagyapját követi abban, hogy tárgyainak mindig használati funkciójuk van. Modern vonalú és díszítésű edényei, nagyméretű dísztáljai, különös formájú vázái önmagukban is tökéletesen „megállnak” mint dísz tárgyak,

Gorka Lívia: Fűszertartó

/ Lívia Gorka:

Spice container

[cca. 1950] kézzel formázott mázas kerámia, jelzett, magasság: 18 cm (magántulajdon) / hand-formed glazed pottery, signed, height: 18 cm (private collection)

Fotó: Szelényi Károly

**Gorka Livia: Sirály /
Livia Gorka: Seagull**

[cca. 1987] *magas
hőfokon égetett
kőagyag, jelzés nélkül
(magántulajdon) /
high-fire stoneware,
no mark
(private collection)*
[46x74x34 cm]

**Gorka-Focht Géza:
Virágváza, kék mázzal /
Géza Gorka-Focht:**

Vase with blue glaze
[1994] *magas hőfokon
égetett agyag
(magántulajdon) /
high-fire clay
(private collection)*
[15,5 x Ø 21 cm]

de alkotójuk szerint mindegyikhez virág, gyümölcs, vagy akár egy faág, aranyhal stb. való, azzal élnek együtt formái. A samottos agyag és az „idegen” anyag (fém és más applikált anyagok) használatában, az elemi ősi, letisztult formák keresésében, a színek alkalmazásában anyja szemléletéhez áll közelebb. Ugyanakkor számos formai megoldást továbbfejleszt Gorka Géza vázái és tálai nyomán, például a tárgy határozott éles bevágásával, a tál szélének visszahajtásával (Gorka Géza: *Kancsó, domborított halmotívummal*, 1946–1947; kat. 142. tétel; *Kínáló-tál*, 1946–1947; kat. 143. tétel; stb.)

Ő is saját maga készíti a korongoláshoz az anyagot és a különböző mázakat. Tárgyainak felülete Gorka Livia érdeesebb tapintású plasztikáira emlékeztet. Sima és durva kőagyagként jelöli meg anyagát. Feltűnő, de harmonikus kettősséget érzünk korongolással készült tárgyainak rendkívül letisztult formája és az expresszív díszítő beavatkozások, úgymint éles bevágások, hasítások, szélek behajtása, vagy éppen az ujjakkal történt lyukasztások között. A színek, mázak használatában visszafogott – a zöldek, sárgák, föld-

pátszínek alkalmazásában édesanyja színeit ismerjük fel. Gorka Livia expresszív stílusa más formában jelentkezik nála. Míg anyja az alkotásban, az alkotás mozzanatának folyamatában volt robbanékony, expresszív (ez látható az őt alkotás közben megörökítő Balla Demeter fotóin is), s ez tükröződik művein is, Gorka-Focht Géza alkotásai a formába eszközölt díszítésben expresszívek. Biztonsággal korongolt tárgyait az égetés előtt határozott mozdulattal élesen bevágja, vagy levágja, „esztétikusan” deformálja. Futurista expresszív jelzővel illethetnék ezeket a szokatlanul egyéni, szép munkáit. A mázagnál ugyanilyen bátorsággal használ különböző anyagokat. Különös reflexeket ér el általuk: zöld, kék, barna tócsákként tündökölnék tálai alján.

2014 őszén a verőcei szülőházban nyílt kiállításának címe *A szemek üzenete*. Nagypapja születésének 120., anyjének 90. évfordulója alkalmából többszörösen szimbolikus címmel állította ki közel félszáz alkotását. A tárlaton az elmúlt évben készült munkáit mutatta be. Az épületben egy szinttel lejjebb látható korábbi kerámiai és a jelen alkotások közt szép és határozott változást, továbblépést érzékelünk. A dinasztia alkotói és műveik együtt láthatók otthonukban, a verőcei Gorka-múzeumban.

SZABÓ LILLA
művészettörténész

